

LIBOR HŘEBÍČEK

TĚLESNÁ VÝCHOVA JAKO PROSTŘEDEK FORMOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ MORÁLKY

Jak prokazuje celá historie výchovy, příprava mladistvých ke společenské morálce představovala v jejím rámci vždy podstatný, ba přímo klíčový úkol. Mravní připravenost mladých lidí, vedle připravenosti rozumové, tělesné, pracovní, estetické a branné, byla vždycky považována za kritérium jejich sociální zralosti a užitečnosti z hlediska celé společnosti. V současnosti je tomu rovněž tak. Dnes, v podmínkách budování rozvinuté socialistické společnosti a nastupující vědeckotechnické revoluce, vysoká mravnost lidí, jako občanů i pracovníků, nabývá dokonce podstatně závažnější úlohy: vedle plně rozvinutých ostatních rysů osobnosti vychovávaných představuje přímo jeden ze základních, limitujících činitelů dalšího úspěšného rozvoje náročné výroby i politického a sociálního mechanismu společnosti (Pavlík, 1979, s. 98—121).

V duchu uvedené skutečnosti, jakož i v důsledku mnohých závažných problémů, kterých jsme v procesu mravního formování dnešní mládeže a dospělých svědky, hledají se a zhodnocují všechny reálné prostředky, umožňující vskutku účinné formování komunistické morálky u celé mladé generace. Za jeden z nejvýznamnějších se z celého množství již odedávna považuje tělesná výchova (Bakoš, 1977, s. 77; Jůva, 1983, s. 37; Libenský a kol., 1970, s. 44). K určitému ozřejmění jejich formativních možností chce napomoci i tato stať.

ÚLOHA TĚLESNÉ VÝCHOVY PŘI FORMOVÁNÍ SOCIALISTICKÉ MORÁLKY

Komunistická morálka je pojem, který je používán pro označení souboru životních zásad a mravních norem konání a jednání lidí, které odpovídá celkovému pojetí komunistické společensko-ekonomické formace (Filozofický slovník, 1976, s. 305). Její obsah byl zformulován před více jak dvaceti lety při rokování komunistů — delegátů XXII. sjezdu KSSS v roce 1961. V dokumentu, nazvaném Morální kodex budovatele komunismu, bylo stanoveno 12 základních principů (norem), které v podstatě představují obsahovou předlohu pro komunistickou mravní výchovu mládeže a celé naší socialistické společnosti. Podle určitých souvislostí mezi jednotlivými mravními normami se tyto slučují — jak např. činí L. Bakoš — do 4 širších kategorií:

- výchova ke komunistickému vztahu k práci a společenskému vlastnictví;
- výchova v duchu kolektivismu;
- výchova k socialistickému vlastenectví a proletářskému internacionalismu;
- výchova k socialistickému humanismu (1977, s. 79).

Současná socialistická mravní výchova přistupuje k realizaci norem komunistické morálky komplexně. Klade si za úkol zformovat u vychovávaných nejenom úplný a rozsáhlý soubor mravních vědomostí (mravní vědomí), ale i hodnotné mravní potřeby, postoje, přesvědčení a silné motivy mravního konání a jednání. Nakonec i mravní konání a jednání v duchu poznaných norem morálky patří mezi základní úkoly tohoto procesu. Je jisté, že dosáhnout vysoké mravní úrovně u vychovávaných znamená intenzivně působit na všechny stránky jejich osobnosti: na jejich rozum, cit i vůli. Konkrétně to znamená, že vychovávaní jsou uváděni do výchovných činností, jež spolu souvisí a prolínají se a při nichž se komplexně zprostředkovávají mnohé mravní vědomosti, vytvářejí se k nim kladné citové vztahy a současně se objasněné normy ihned rozvíjejí jako jednoduché i složité struktury mravního chování a jednání.

Pro uvedené komplexní mravní působení poskytuje příhodné podmínky tělesná výchova. V ní jsou příležitosti pro mravní poučování, které je prováděno jak slovně, tak i různorodými příklady. V jejím procesu se realizují tělesná cvičení, která v mnohotvárných konkrétních formách vysoce citově zaujímají cvičence a vytvářejí i jejich zvýšenou vnímavost a ochotu pro tvorbu norem morálky. Tělesná cvičení současně představují příležitosti pro výcvik mnohých jednoduchých i složitých forem mravního a volního — ukázněného chování a jednání.

Komplexní působení tělesné výchovy je a musí být vhodným prostředkem boje proti morálnímu intelektualismu (mravní působení pouze na rozum vychovávaných), moralizování (působení hlavně na city) i proti výchovnému drilu (akcent hlavně na volní stránku).

Pokládáme-li si otázku, v čem je podstata efektivního působení tělesné výchovy při formování komunistické morálky vychovávaných, pak je zřejmě zapotřebí odpovědět takto: je to ve vysoce kvalitním výchovně vzdělávacím pojetí tělesné výchovy, která prostřednictvím toho, že plní všechny své specifické cíle, vytváří nosný program, na který pak mohou (a jedině za této okolnosti) navazovat úkoly a obsah formování samotné komunistické morálky. Vychovávaní — účastníci tělovýchovného procesu — jsou za těchto okolností patřičně mravně informováni, jsou kladně citově naladěni a ochotni spolupracovat při svém mravním rozvoji. Uvedená teze nechtě je pro nás předpokladem, ze kterého budeme vycházet i v další části tohoto pojednání.

OBSAH FORMOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ MORÁLKY V PODMÍNKÁCH TĚLESNÉ VÝCHOVY

Proces formování morálky je především založen na dostatku informací o různorodých normách této morálky. I v podmínkách tělesné výchovy

platí, že dostatečně působíme na rozum vychovávaných: slovně, příklady, rozvojem zkušeností aj. V rámci tohoto působení seznamujeme cvičence s mnohými normami (obsahem mravních pojmů) z oblastí:

- organizace tělovýchovných činností: zahajování a ukončování zaměstnání; organizace zaměstnání; řízení procesu pedagogem; formální vztahy mezi cvičenci; čistota a úpravnost ústroje; hygiena; šetrný vztah k náradí a cvičebnímu prostoru;
- humánní vztahy mezi účastníky tělovýchovného procesu: náročnost a úcta jako základ vztahů mezi pedagogem a cvičenci i mezi nimi navzájem; čestnost; přímost; pravdomluvnost; skromnost; zásadovost; naopak odmítnutí hrubosti, netaktnosti, bezohlednosti, neslušného vyjadřování;
- výchova ke kolektivismu: podstata, cíle, organizace života v tělovýchovných a sportovních kolektivech; podřizování se zájmům celku; aktivní obhajování zájmů celku (kolektivu); společenská zodpovědnost za osobní jednání a chování; ochota spolupracovat se všemi účastníky tělovýchovného procesu; kritizovat a provádět vlastní sebekritiku;
- vztah k práci a jejím výsledkům: úcta k práci a k jejím výsledkům vůbec; šetrný vztah k tělocvičnému náradí a tělocvičným prostorům; údržba tělovýchovných prostředků; práce spojená s výstavbou nových tělovýchovných zařízení, náradí a náčiní;
- formování socialistického vlastenectví, proletářského internacionalismu a dalších ideových hodnot: pokrokové tradice čs. tělovýchovného hnutí; úloha sportu v ideologickém soupeření mezi oběma světovými politicko-ekonomickými formacemi; socialistické a kapitalistické chápání sportu a tělesné výchovy; tělesná zdatnost jako významná podmínka brannosti jednotlivců a celého národa; mírová myšlenka olympijských her; politická a rasová diskriminace v tělesné výchově a v životě lidstva vůbec; amatérismus a profesionalismus ve sportu; vztah k práci a sportu v životě člověka; smysl života vůbec; dobrovolná účast v tělesné výchově jako mravní a vlastenecká povinnost; aj.

Při seznamování s obsahem morálky, typické pro podmínky tělesné výchovy, se nezastavujeme na půli cesty, ale obsah této morálky zobecňujeme, docházíme v našem poučování až k jejím základním principům. Ukazujeme je jako základy výchovy v naší společnosti vůbec. Dostáváme se tak k obsahu Morálního kodexu budovatele komunismu. Je v tom záruka, že naše poučování nebude mít úzce zaměřený ráz, ale skutečně naváže na formativní úsilí ostatních složek výchovy a výchovných činitelů.

Jestliže říkáme, že i v tělesné výchově při formování komunistické morálky musíme působit na rozum vychovávaných, netvrdíme tím, že věnujeme slovnímu výchovnému působení přemíru času. Jde o to, že neopomíjíme, v přirozených souvislostech s mnohými tělovýchovnými cvičeními a situacemi, obohacovat vědomí vychovávaných o stále nové poznatky a požadavky komunistické morálky. Chceme-li určit specifiku utváření mravního vědomí v tělesné výchově, pak tedy spočívá v tom, že uvedené vědomí formujeme v nejtěsnější návaznosti na tvorbě vědomostí, dovedností, schopností tělovýchovných, jako jejich mnohá nezbytná doplnění a vyústění. Tělovýchovné informace a tělesná cvičení vystupují skutečně ve funkci nosného programu. Není ani třeba zdůrazňovat, že kvalita tohoto

programu, to jest tělovýchovného procesu, ve všech jeho detailech, má zásadní význam pro naplňování dalších — mravních cílů celého procesu.

Paralelně se seznamováním s normami morálky probíhá i proces přesvědčování o jejich správnosti, nezbytnosti a účelnosti v chování a jednání jednotlivců a celé společnosti. Na základě složitého procesu psychického zvnitřňování si vychovávaní vytváří k morálním normám osobní citové vztahy. Uvedené normy se stávají součástí struktury jejich osobnosti, to jest potřebami, přesvědčeními a pohnutkami k určitému mravnímu chování.

Za základní podmínku zvnitřňování mravního vědomí v přesvědčení a motivy chování je třeba v tělesné výchově (jakož i v jiných formách výchovy) považovat aktivní vztah vychovávaných k tomuto procesu. Proto uvádíme cvičence do různorodých tělovýchovných aktivit, které jsou dobře a nápaditě organizovány. Kladné prožitky, vědomí pokroku ve vývoji ukazatelů tělesné zdatnosti a výkonnosti, zlepšování subjektivních pocitů zdraví, vědomí vyplývající z ovládní stále širšího okruhu pohybových dovedností — krátce, úspěšnost cvičenců v tělovýchovném procesu — zásadně rozvíjí aktivitu a zájem o další oblasti, jež s tělesnou výchovou souvisí. Mezi ně na prvním místě řadíme sportovní a obecnou morálku. Působíme tak, že v souvislosti s mnohými tělovýchovnými situacemi, typickými velkým výdajem sil a emocionálním vzrušením, zdůrazňujeme nezbytnost sebeovládání, chladnokrevnosti, uvážlivosti, ale také rozhodnost, statečnost, vytrvalost, čestnost, smysl pro „fair play“ hru, atp. Trváme na tom, aby všechny volní vlastnosti cvičenců byly rozvíjeny v souladu se zásadami naší sportovní a obecné morálky — ve prospěch kolektivních a celospolečenských zájmů a cílů. Velmi si dáme záležet na tom, abychom upevnili vědomí a zkušenost vychovávaných v tom směru, že kázeň má v tělesných cvičeních svůj neoddiskutovatelný smysl, že je podmínkou bezpečnosti, osobní svobody a úspěšnosti všech cvičenců. Zobecňujeme, že všechny nejlepší úspěchy v pokrokové tělovýchově a sportu byly vždycky dosahovány za podmínky spojení skvělé úrovně tělesné výkonnosti s ideovostí, mravností a kázní sportovců.

Přesvědčování se neděje jen na základě slov. Významnými argumenty v tomto smyslu jsou konkrétní situace, které samy o sobě přesvědčivě ukazují, jak je pro cvičence výhodné a potřebné dodržovat elementární i složitější normy kázně a morálky: že všechno jde doslova jako „na drátku“; že přísná vedoucí role učitele (trenéra) není aktem jeho svévole; že výuka i tréninky jsou zajímavé a bohaté svým obsahem i rozsahem; že ve výuce i v trénincích a v soutěžích jsou dosahovány vyšší výsledky; že v činnostech se mohou uplatnit všichni cvičenci; že se upevňuje přátelství a pocit sounáležitosti mezi cvičenci; aj.

Na základě působení rozmanitých metod, činitelů a při dodržování mnohých výchovných zásad nabývají mravní přesvědčení té úrovně, že se stávají pohnutkami (motiv) příslušného, společností požadovaného mravního chování a jednání. Toto chování a jednání se formuje po čas celého procesu mravní výchovy, souběžně s mravním vědomím, přesvědčeními a motivy. Představuje zcela neodmyslitelný obsahový úkol mravní výchovy. Východiskem jsou zde požadavky na vychovávané osoby a jejich vývoj. V souvislosti s rozmanitými tělovýchovnými činnostmi a situacemi a přiměřeně ke stupni mravního rozvoje cvičenců, nacvičujeme a upevňujeme u nich

základní návyky a zvyky, jakož i složitější struktury ukázněného, mravného chování a jednání. Dbáme přitom na základní podmínku, vystupující zde se vši naléhavostí, kterou je kladný, aktivní vztah cvičenců ke všem morálním požadavkům a pobídkám (Linhart a kol., 1981, s. 528). Tento vztah je opět spojen s kladným vztahem k tělovýchovným činnostem. Proto tělovýchovná zaměstnání musí být dokonale připravena z hlediska cílů, obsahu a metodiky, materiálního vybavení aj. V logické spojitosti s tělovýchovným obsahem je plánován, a také rozvíjen, nácvik požadovaného mravního chování a jednání. Vše v intencích slov velkého teoretika i praktika mravní a celé komunistické výchovy — A. S. Makarenka: „Není možno vychovat statečného člověka, když ho nepostavíme do takových poměrů, kde by statečnost mohl projevit — nezáleží na tom v čem — v ukázněnosti, v přímém slově, strádání, v trpělivosti a odvaze“ (1952, s. 51). Od samotných počátků stanovujeme a vyžadujeme ukázněný režim cvičebních (tréninkových) zaměstnání: jejich zahajování a ukončování; vztahy nadřízenosti a podřízenosti mezi účastníky zaměstnání; čistotu cvičebních úborů a hygienu. Obsahem tělesných cvičení formujeme vytrvalost, rozhodnost, cílevědomost, sebeovládání, samostatnost, statečnost, trpělivost, atp. Rovněž tak rozvíjíme chování, jehož podkladem je poctivost, pravdomluvnost, skromnost, čestnost, humánnost, kolektivismus, aj. Na široké základně, vytvořené z množství jednoduchých návyků a zvyků ukázněného chování a z morálních i volních vlastností, máme možnost nakonec formovat nejvyšší a nejsložitější projevy morálky. Takové, které předně odpovídají komunistickému vztahu k práci a jejím výsledkům, a také aktivnímu a kladnému vztahu k vlastní a k socialistické společnosti vůbec.

Na úseku formování mravního chování a jednání, ale i při mravním uvědomění, má tělesná výchova vskutku příznivé možnosti. Zčásti to vyplývá i z obsahu tohoto pojednání. Současně to však neznamená, že jejím prostřednictvím se dají splnit mnohé dluhy, které vůči komunistické morálce např. v současnosti mají další výchovné složky, instituce a činitelé. Formování komunistické morálky je komplexním výchovným jevem. A správný pohled na úlohu tělesné výchovy v tomto jevu musí být zřejmě takový, že je to významný a zcela nezastupitelný prostředek utváření komunistické morálky. V rámci možností, které jsou nemalé, jeho působení musí být velmi intenzivní. Takto se naplňuje, mimo jiné, pojetí tělesné výchovy jako výchovné složky a organické součásti celého systému komunistické výchovy.

LITERATURA

- BAKOŠ, L. a kol.: Teória výchovy. Bratislava 1977.
 Filozofický slovník. Praha 1976.
- ČUVA, V.: Pojetí mravní výchovy v socialistické společnosti. In: Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. Řada pedagogicko-psychologická, XXXII, č. 18, 1983, s. 11—41.
- JIBENSKÝ, J. a kol.: Teorie tělesné výchovy. Praha 1970.
- JINHART, J. a kol.: Základy obecné psychologie. Praha 1981.
- MAKARENKO, A. S.: Vybrané pedagogické spisy. Praha 1952.
- AVLÍK, O.: Vědeckotechnická revoluce, škola a výchova. Praha 1979.

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ МОРАЛИ

Статья содержит разбор процесса формирования коммунистической морали в условиях физического воспитания. При этом автор исходит из цели и общественной роли морали. В статье характеризуются специфические сферы физического воспитания, в которых реализуются основные содержательные задачи нравственного воспитания, то есть нравственное сознание, моральные мотивы и соответствующее поведение.

KÖRPERERZIEHUNG ALS MITTEL DER FORMIERUNG DER KOMMUNISTISCHEN MORAL

Der Artikel enthält eine Analyse des Prozesses der Formierung der kommunistischen Moral unter den Bedingungen der Körpererziehung. Es wird dabei vom Ziel und der gesellschaftlichen Aufgabe dieser Moral ausgegangen. Weiters werden die spezifischen Bedingungen des Bereichs Körpererziehung charakterisiert, in dem die wichtigsten inhaltlichen Aufgaben der Moralerziehung realisiert werden, d. h. Moralbewußtsein, Moralmotive und das entsprechende Verhalten und Handeln.